

KÖNYVEK

UTASI ÁGNES: ÉLTETŐ KAPCSOLATOK

LENNERT Zsuzsanna

ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológia MA Szak
H-1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/a; e-mail: lennertzsuzsa@yahoo.com

Utasi Ágnes: *Éltető kapcsolatok. A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2008.

Mi kell a mindenki által áhított boldogsághoz? Pénz, karrier, tökéletes külső, netán barátok? Mire a könyv végére érünk, megkapjuk a választ. Napjainkban, amikor a gazdasági válság mellett mindenki az értékek és az erkölcs válságáról beszél sokak számára lehet érdekes a szerző által bemutatott kutatási terület, és a legfontosabb eredményeinek összegzése.

Az emberi kapcsolatok életminőségre gyakorolt hatását vizsgáló kutatás a jólét és a kapcsolatok segítségével kedvezően vagy kedvezőtlenül alakított, megélt-érezkelt szubjektív életminőség összefüggését térképezi fel a fogyasztói társadalomban. A szerző elemzéseire és következtetéseire megalkotásához kutatócsoportja által összeállított, a TÁRKI 2006 nyarán készült országosan reprezentatív felvételének (N=1033) életminőség-adatait és a 2005-ben készített mélyinterjúk információ-anyagát; a nemzetközi összehasonlításhoz pedig a European Social Survey 2005-ös adatbázisát használta fel.

Utasi átfogó képet ad a rendszerváltást követő szubjektív életminőségre hatást gyakorló társadalmi, politikai és gazdasági változásokról, melyeket a *Szubjektív életminőség objektív kerete* című első fejezetben tárgyal. A rendszerváltás nem hozta meg a várt jólétet és jóllétet, a gazdasági, társadalmi egyenlőtlenségek megnövekedtek az emberek elégedetlenségével és a demokráciába vetett bizalom csökkenésével párhuzamosan. A gazdaság struktúraátalakítása következtében megszűnt a biztonságot jelentő teljes foglalkoztatás. „A tőkés gazdaság eredményes működését elsősorban a rövid távú gazdasági racionalitást mindenek elé helyező, a jövedelmezőség és a profit érdekében azonnal terméket és munkaerőt váltani képes munkaszervezéssel biztosítják” (18. o.), figyelmen kívül hagyva a munkavállalók szociális helyzetét és anyagi biztonságát, holott a tényleges vagyoni helyzet Magyarországon olyan erős meghatározója a szubjektív életminőségnek, hogy a jóléten kívül a jóllétre is hasonló mértékben hat (Utasi 2002).

A szerző nem az anyagi javak jelentőségét kívánja megkérdőjelezni akkor, amikor az emberi kapcsolatok meglétének, illetve hiányának az elégedettségre gyakorolt hatá-

sát vizsgálja. A kutatás eredménye szerint az anyagi javak szükségéből eredő elégedetlenséget kompenzálni tudják az emberi kapcsolatok, ugyanakkor, ha a kapcsolataink bánatot okoznak, a világ összes kincse sem tehet bennünket boldoggá.

Az interperszonális kapcsolatrendszerek magyar sajátosságainak kialakulásához vezető utat a könyv nem taglalja, de a szerző korábbi tanulmányaiból megismerhetjük a meghatározó momentumokat. Jelentős szerepet játszott a gazdaság ötvenes években kezdődő erőszakos átalakítása, mely kényszeremigrációhoz és a családok szétszakadásához vezetett. A hatvanas években meginduló második gazdaság felélénkítette a családon belüli generációk összefogását, együttműködését a szegénység leküzdése és a jólét megteremtése érdekében (Utasi 1991). Ez azonban oda vezetett, hogy a rokoni, baráti kapcsolatokat még napjainkban is elsősorban instrumentális funkciót töltenek be, arról nem is beszélve, hogy kapcsolatok beszűkülnek és szinte csak a családra korlátozódnak. A rendszerváltás következtében fokozódó bizalmatlanság és az egyéni teljesítménykényszer felerősödése további individualizációhoz vezetett, miközben a haszonnal kecsegtető kapcsolatok felértékelődtek (Utasi 2002).

Utasi korábbi és mostani kutatásának eredményei is egyértelműen jelzik, hogy a közösséghez tartozás érzése meghatározó szerepet tölt be életminőségünk formálásában. A közösséghez tartozás igénye azonban eltérő. A fiatalokban kialakított kapcsolatok (iskolai, munkahelyi stb.) nagy részét az időskorúak a nyugdíjjal, az egészségi állapotuk romlásával, házastárs halálával elveszítik. Új kapcsolatok létesítésére nagyon korlátozott lehetőségek állnak csak rendelkezésükre. „Az életfeltételi kényszerek hatására elégedettségüket, életminőségüket többnyire már csak a családtagok viselkedése alakítja, tőlük remélnék örömet, de jobbra tőlük ered szomorúságuk, bánatuk is. A családba zárkózás, csakúgy, mint a kapcsolat nélküli lét, sokkal kevésbé választás, mint inkább az életfeltételek által diktált kényszerek miatt beszűkült kapcsolati igény.” (50. o.) A kutatásból kiderül, hogy szinte nincs olyan válaszadó, akinek elégedettségéhez ne lennének fontosak a társak és az erős kapcsolatok. A családi kötelek is csak minden tizedik megkérdezett elégedettségéhez elégségesek. A válaszadók harmada a családon kívül barátait is, és több mint harmada más kisközösségi kapcsolatát is nagyon fontosnak tekinti a megelégedett, teljes élethez. A kutatás megállapította, hogy a minta ötödének elégedettségéhez a közéleti közösségi kapcsolatok is nélkülözhetetlenek.

Megtudhatjuk azt is, hogy a férfiak közéletiség iránti igénye nagyobb, mint a nőké. Utasi Ágnes szerint ennek az oka az, hogy a társadalmi tradíciónak és munkamegosztásnak megfelelően még ma is nőkre hárul a gyermeknevelés és a házimunka jelentős része, így az ő életminőségüket más összetevők határozzák inkább meg.

A kapcsolatok hatása az életminőségre című fejezetet a szeretet, az ellenséges és/vagy semleges kapcsolatok és a bánatot okozó kapcsolatok további fejezetekre osztják. A szeretet, ami elsősorban a családtagoktól jön, boldogsággal tölti el az embereket. Ezek a boldogságot nyújtó erős kapcsolatok képesek még a legnagyobb szomorúságot is kompenzálni. A felmérésből kiderül, hogy egyszersmind az erős kapcsolatok okozhatják a legnagyobb bánatot is. Ilyen a családban előforduló alkoholizmus, drogfüggőség, tartós betegség, halál. Az öröm és a szeretet érzését ilyenkor felváltja a kiszolgáltatottság érzése, csökkentve a boldogság életminőségre gyakorolt pozitív hatását. A legrosszabb helyzetben azok vannak, akik magányosan, kapcsolatoktól megfosztva élnek. Az ő életükbe nem áramlik az a szeretet, ami segít a problé-

mák leküzdésében. Itt a szerzótől megkapjuk a magyarázatot az oly sokszor feltett kérdésre, hogy miért marad valaki benne egy kapcsolatban, ami bánatot okoz neki. Mert a magány izoláltsághoz vezet, a kapcsolatok nélküli élet, pedig boldogtalanná tesz.

A boldogsághoz és a valakihez-tartozás érzéséhez az erős kapcsolatokon kívül, amit elsősorban a család jelent, szükség van barátokra, baráti társaságra is. A felmérésben ezt a vendéglátás és a vendégfogadás gyakoriságával mérték. Sajnálatos módon legkevésbé Magyarországon és Görögországban járnak az emberek vendégségbe, de hasonló volt a helyzet a rendszerváltás előtt is. Utasi egy 1986-ban készített nemzetközi összehasonlító vizsgálat hét ország, köztük Magyarország, reprezentatív mintáját használva jutott arra a következtetésre, hogy Magyarországon kevésbé alakulnak baráti kontaktusok, mint másutt és ezek is jórészt instrumentális kapcsolatok (Utasi 1991). Ez a megállapítás biztosan gondolkodóba ejti az olvasót, és azon veszi észre magát, hogy számba veszi rokonait, barátait, aztán arra a következtetésre jut, hogy ez igaz lehet, de nem az ő kapcsolataira. Azért jelent problémát az emberek bezárkózása, mert a barátokon és a magántársaságokon keresztül vezet az út a közösségi identitáshoz és az integrációs tudathoz (Utasi 2008). Az integrált társadalmakban működik az organikus szolidaritást, ami nagyban hozzájárul a társadalom elégedettségéhez.

A vizsgálat tárgyát képezi, hogy a személyes kapcsolatok mellett a virtuális és tárgyi kötelékek is javítják-e a szubjektív életminőséget. Utasi Ágnes szerint ilyen kötelék lehet a munka, a hobbi és a transzcendens isteni kapcsolat. A munka integráló ereje megkérdőjelezhetetlen. A modern társadalmakban az emberek életét a munka szervezi és irányítja. A munkával teremthetjük meg az anyagi biztonságunkat, a munkahelyen lehetőségünk nyílik kapcsolatokat kialakítani másokkal, a munka által válunk a társadalmi munkamegosztás részévé. A munka azonban a meglévő kapcsolatok rovására is mehet, és az így magányossá váló ember még több munkával kompenzálja a hiányt, aminek következtében könnyen válhat a fogyasztói társadalom rabjaként „egydimenziós emberré”. A munkamániássá válás veszélye azokat fenyegeti a legjobban, akiknek érzésük szerint ez az egyetlen biztosítékuk a boldogtalanság és a magány ellen. A legfiatalabbaknak kell ettől a legkevésbé tartaniuk, hiszen számukra sok más örömforrást tartogat az élet. Ilyenek például a szabadidős tevékenységek, amelyek természetesen nem csak a fiatalok boldogságát képesek fokozni. Sokak, elsősorban az idős nők számára a transzcendens kötelék nyújtja a legnagyobb boldogságot.

További elemzésekhez a szerző négy életminőségi csoportot különböztet meg, amelyeket a közösségi kötelékek léte vagy hiánya és az elégedettség mértéke szerint nevezett el: (1) közösségi-közéleti, nagyon elégedett; (2) közösségi-közéleti, részben elégedett; (3) mikroközösségbe zárkózó, mérsékelten elégedett; (4) elzárkózó, inkább elégedetlen. „Az első csoportban kedvezően alakítja az életminőséget a tágabb közösségi közéleti kapcsolatok iránti magas igény és a társasági kapcsolatok nyújtotta öröm, valamint a közvetlen hozzátartozóktól eredő sok szeretet.” (86. o.) Ezt a csoportot leginkább diplomások, fiatalok, fővárosiak, partnerkapcsolatban élők alkotják. A második csoportba olyanok tartoznak, akiknek ugyan erős közösségi-társasági kapcsolataik vannak, de a legnagyobb boldogságot jelentő erős kapcsolatok nem megfelelő mértékben vannak jelen az életükben. Ezzel szemben a harmadik csoport tagjainak életminőségére a kapcsolatok közül elsősorban a közvetlen hozzátartozók szeretete hat. A negyedik csoport tagjainak nincsenek közösségi kapcsolataik és a családi kapcsolatok is

inkább bánatot, mint örömet jelentenek számukra. Ebbe a csoportba elsősorban alacsony képzettségűek, idősek, egyedül élők és gyesen-gyeden lévők kerültek, ami elsőre meglepő lehet, hiszen egy kisbaba öröm és nem pedig bánat forrása. A kismamák helyzetét a munkaerőpiacról való kiszorulás, az izoláltság érzése nehezíti, de a családi munkamegosztás sem könnyíti rajta.

Az integráló kapcsolatok nemzetközi összehasonlításban című fejezet betekintést ad a szubjektív életminőség, elégedettség és boldogság nemzetközi viszonylataiba. Megismerhetjük az egyes országok lakossága által érzékelt összetartozás-tudat és társadalmi integráció mértékét. A legelégedetlenebb országok között találjuk Ukrainát, Szlovákiát, Magyarországot, Észtországot, Csehországot és Portugáliát. A legelégedettebbek, pedig Izland, Dánia, Svájc és Finnország. Utasi az elégedettség okozójaként az organikus és a mechanikus szolidaritást is elemzi a vizsgált országokban. A szubjektív elégedettség objektív kereteként már említett demokráciadeficit és kialakulásának okai a posztoszocialista országokban előre vetítik, hogy legyen szó akár már régóta piacgazdaságban élő társadalmakról, ott, ahol az állam nem tudja beteljesíteni a hozzáfűzött reményeket, az organikus szolidaritás sem működik megfelelőképpen, ami visszahat az egyének közötti szolidaritásra is. „Azokban a társadalmakban érzik leginkább minőséginek az emberek az életüket, ott a legjobb a társadalom életminősége, ahol a túlnyomó többség számára elérhető az alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen anyagi biztonság, ahol az anyagi jólét szélsőséges egyenlőtlenségét demokratikus jóléti elosztással és az emberek közötti mechanikus és/vagy organikus szolidaritással, együttműködéssel, végső soron társadalmi-kapcsolati integrációval méltányosan ellensúlyozzák, kiegyenlítik.” (102. o.) A magyar társadalom, ahol hárommillió ember él a létminimum alatt, nyilvánvalóan nem ezek közé a társadalmak közé tartozik. Magyarországon a civil társadalom hiányosságai is mutatják, hogy az emberek a problémák megoldását alapvetően a kormánytól várják, a közgondolkodásból hiányzik az egymás iránt érzett felelősség. A mechanikus szolidaritást is inkább a kényszer, az anyagi nehézségek működtetik a családon belül is. Az idegenekkel szembeni szolidaritás, segítségnyújtás ritka. Ennek okaként az általános bizalomhiányt nevezi meg a szerző.

A Társadalmi tőke és bizalom című fejezet világossá teszi számunkra, hogy a bizalom fontos eleme a társadalmi integrációnak. Azokban az országokban, ahol az emberek úgy érzik, hogy nagyobb beleszólásuk van az ország ügyeibe és a civil szervezetek is aktívan alakítják a politikát, nagyobb a bizalom a hatalmon lévőkkel szemben. A posztoszocialista országokban, így hazánkban is, ahol a rendszerváltást követő strukturális változások átláthatatlanná tették az államot, szélsőséges bizalmatlanság alakult ki. „Már a rendszerváltozást követő első években jelentkezett az új rendszer intézkedései iránti bizalmatlanság. A hatalomban lévők a gazdasági átalakulás szinte teljes költségét áthárították a társadalom veszteségeire.” (143. o.) és úgy tűnik, hogy a gazdasági válságot kezelő intézkedések tovább növelik terheiket.

A mai magyar társadalom nehezen tudja feldolgozni a rendszerváltást követő változásokat és újabb kihívásokat jelent majd a gazdasági világválság, aminek társadalmi hatásait még nem ismerjük biztosan. Utasi Ágnes következtetéseiből pár dolog azonban világosan látszik. Az amúgy is elégedetlen magyar társadalom helyzetét tovább rontja a jelenlegi válságos helyzet. A növekvő arányú munkanélküliség következtében egyre többen kerülnek a társadalom periferiájára, tovább növekednek a rétegek közötti

különbségek, és nőni fog a bizalmatlansággal együtt az emberek elégedetlenség is. Utasi utópiának tűnő zárógondolata megfontolandó. „Amennyiben a társadalmak prosperáló gazdasággal a többség számára jobblétet, biztonságot nyújtanának, valamint a hatalom a javak igazságosabb elosztásával csökkentené az egyenlőtlenségeket, mint azt Írország példája mutatja, csökkenne a történelmi múlt traumáinak hatása, s talán optimista fordulatot venne a „pesszimista” társadalmak szubjektív életminőségének alakulása.” (196. o.)

IRODALOM

- Utasi Á. (1991): Az interperszonális kapcsolatok néhány nemzeti sajátosságáról. In Utasi Á. szerk.: *Társas kapcsolatok*. Budapest: Gondolat, 169–193.
- Utasi Á. (2002): *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Budapest: Új Mandátum.
- Utasi Á. (2008): A kapcsolatok integráló ereje 24 európai országban. In Füstös L.–Guba L.–Szalma I. szerk.: *Európai társadalmak összehasonlító vizsgálata: Társadalmi Regiszter 2008/2*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete–MTA Szociológiai Kutatóintézet, 7. kötet: 131–167.